

Per Stangeland, Helge Waal
(Norwegia)

ŚRODKI ALTERNATYWNE DLA NAJMŁODSZYCH PRZESTĘPCÓW PROGRAM BUSKERUD

WSTĘP

W Norwegii dolną granicę wieku odpowiedzialności karnej stanowi obecnie ukończenie 14 lat. Nieletni będący powyżej tego wieku mogą być oskarżeni i skazani za popełnione przestępstwa, jednak większość ich spraw kończy się przekazaniem władzom opiekuńczym. W przypadku wszakże sprawców poważnych przestępstw lub charakteryzujących się bardzo nasiloną przestępczością oskarżyciel może domagać się zastosowania tymczasowego aresztowania i skazania na bezwzględne pozbawienie wolności.

W 1980 r. podczas generalnej debaty nad reformą prawa karnego parlament norweski wyrażał swe zaniepokojenie w związku z zatrzymywaniem w więzieniach młodzieży w wieku 14 i 15 lat. Nie chciano jednakże podnieść dolnej granicy wieku odpowiedzialności karnej bez wprowadzenia alternatywnych środków postępowania z trudnymi przestępcami. Uznano, że dla przygotowania odpowiedniej reformy konieczny jest okres 3—5 lat¹.

System opieki nad dzieckiem, współdziałający ze szkolnictwem, opieką zdrowotną i organami zatrudnienia, powinien być w stanie zastąpić interwencje sądu i lepiej sprostać zadaniu — zarówno dla dobra zainteresowanych nieletnich, jak i dla społeczeństwa. Wprowadzono specjalny program, obejmujący środki alternatywne w stosunku do uwięzienia; celem tego programu była pomoc władzom opiekuńczym i szkolnym w przyjęciu nowych zadań związanych z reformą prawa karnego.

CO NALEŻY ZMIENIĆ?

W 1977 r. postawiono w Norwegii w stan oskarżenia w związku z popełnieniem przestępstwa 5600 nieletnich w wieku poniżej 16 lat². W większości przypadków sprawy ich zostały zakończone umorzeniem i przekazaniem

¹ Parliamentary report 104 (1977 78) Kriminalmeldingen.

² Por. A. Rothing: *Heving av den kriminelle lavalder? En under sokelse omkring rettsvesenets reaksjoner overfor unge lovbyrtere*, Notat nr 12: *Alternativ til fengsling av ungdom*, Ministry of Social Affairs, Oslo 1982.

władzom opiekuńczym. Bywało jednak, że upłynęło kilka miesięcy, a czasem nawet ponad rok, zanim władze te podjęły działanie. Większość spraw kończy się bez zastosowania jakichkolwiek formalnych czy nieformalnych środków. Wyjaśnienie tego faktu jest proste — władze opiekuńcze nie mają dokąd kierować nieletnich przestępców. Zakłady poprawcze i innego rodzaju zakłady zamknięte miały złą opinię i zostały zniesione na początku lat siedemdziesiątych³. Tylko nieliczne spośród pozostawionych zakładów potrafią radzić sobie z trudnymi przestępcami. Trudne przypadki są przekazywane z rąk do rąk — od nauczycieli do psychologów szkolnych, do przychodni zdrowia psychicznego, do władz opiekuńczych i w końcu do policji. Próbuje się stosowania różnych tymczasowych środków, być może z pewną nadzieją, że odpowiedzialność za podopiecznego przejdzie na kogoś innego.

Sąd stosuje środki wobec nieletnich w bardzo nielicznych przypadkach. 20—25 nieletnich skazywanych jest rocznie na karę bezwzględnego pozbawienia wolności. Ponad ok. 100 przebywa w areszcie tymczasowym. Pobytu te są przeważnie bardzo krótkie — ok. 2/3 zatrzymanych przebywa w więzieniu poniżej 3 tygodni. W zbiorowości więźniów liczącej przeciętnie 1800 osób znaleźć można jedno dziecko czternastoletnie i sześcioro — piętnastoletnich.

Ten łagodny system mógłby być bardziej humanitarny i zarazem nie gorzej odstraszaający od popełniania przestępstw niż systemy oparte na wielkich, stosujących przymus zakładach dla nieletnich. Zadaniem naszym było przyczynienie się do tego, by system opiekuńczy był zdolny do radzenia sobie z tymi bardzo nielicznymi, ale i bardzo aktywnymi przestępcami trafiającymi do więzienia.

PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA

1. Nie ma niezawodnego środka przeciwdziałania przestępczości nieletnich. Żaden system ani technika oddziaływania nie okazały się skutecznym na nią lekarstwem.

2. Nie ma wyraźnych różnic między przestępcami a nieprzestępcami. Ponad 90% młodzieży zdarza się przekroczyć prawo w okresie nieletności. Wskazuje to na potrzebę *diversion* — stosowania innych środków reakcji społecznej niż stygmatyzujące środki prawne. Pozwala to także na stwierdzenie, że większość przestępców nie stanowią ani chorzy, ani społecznie

---

³ T. S. Dahl: *The Scandinavian System of Juvenile Justice. A Comparative Approach*, w: M. K. Rosenheim: *Pursuing justice for the child*, Chicago 1976.

nieprzystosowani. Oddziaływaniem opiekuńczym lub leczniczym powinni być objęci ci, którzy rzeczywiście tego potrzebują.

3. Destrukcyjni i oporni przestępcy różnią się jednak od przypadkowych i tych, którzy tylko poszukują przyciąg. Mają oni wiele poważnych problemów społecznych i rekrutują się często z rodzin silnie stygmatyzowanych i to z pokolenia na pokolenie.

4. Dążenia do tego, by nie stosować zamykania w więzieniu, kończą się często umieszczaniem w zakładach podobnych do więzień — we wszystkim — oprócz nazwy. Proces ten dobrze ilustruje jeden z norweskich eksperymentów przeprowadzonych w latach 1952—1975⁴. Z drugiej znów strony iluzją jest wiara, że z nasiloną przestępczością uporać się można poprzez udzielanie pomocy społecznej mającej całkowicie dobrowolny charakter. Jesteśmy gotowi stosować środki przymusu, lecz tylko przez krótki okres, przy czym stanowią one jedynie małą część całego programu działania.

CZYM JEST PROGRAM BUSKERUD?

Większość środków stających do dyspozycji tego programu, nazwanego „Alternatywą uwięzienia”, skierowano do jednego okręgu w Norwegii — Buskerud. Liczono się z tym, że w innych okręgach wątpliwości wzbudzi pomysł wprowadzania reform, które figurują tylko na papierze. Obecnie jest już inaczej, istnieje bowiem możliwość przekonania się, jak reforma ta funkcjonuje w jednym typowym norweskim okręgu.

Centralny system opieki nad dzieckiem ma pomagać władzom municypalnym we wszystkich 21 okręgach w podejmowaniu odpowiednich środków wobec najtrudniejszych przestępców w wieku poniżej 16 lat. Ta najtrudniejsza jednak grupa nieletnich nie może być wyróżniona spośród mniej poważnie nieprzystosowanych. Podjęty program przyczyni się więc do reformy metod, za pomocą których władze sprawujące opiekę nad dzieckiem radzić sobie mają z przestępczością nieletnich w ogóle.

Buskerud jest okręgiem, w którym odzwierciedla się różnorodność stylów życia występujących na terenie całej Norwegii. Okręg ten zamieszkuje 215 tys. mieszkańców w 3 jednostkach samorządowych miejskich i 18 wiejskich. Rejon bardziej nizinny obejmuje miasto Drammen z 50 tys. mieszkańców. Jego otoczenie stanowi obszar uprzemysłowiony z dobrym połączeniem komunikacyjnym z Oslo. Dwie długie doliny prowadzą z regionu środkowego do górzystego. Znajdują się tu dwa mniejsze miasta Honefoss i Kongsberg, otoczone słabo zaludnionym obszarem rolniczym.

Pod względem opieki zdrowotnej i społecznej okręg może być uznany za przeciętny. W Drammen znajduje się klinika i szpital psychiatryczny,

---

⁴ K. B o d a l: *Arbeidsskolen og dens behandlingsresultater*, Oslo 1962.

dysponujące również przychodnią psychiatryczną dla dzieci i młodzieży. Znajdują się tu cztery sierocińce, żaden z nich jednak nie jest przeznaczony dla młodzieży. W okręgu znajduje się zakład terapii psychiatrycznej dla młodzieży, jeden z czterech tego typu zakładów istniejących na terenie Norwegii. Są tu również dwa państwowe zakłady wychowawcze. Przyjmowani są do nich wychowankowie z całego kraju. Gdy zaczynano Program Buskerud, zakłady te nie były zintegrowane z miejscowym systemem opiekuńczym ani szkolnym.

PROGRAM BUSKERUD

Kierująca nim rada dostarcza wytycznych komitetowi roboczemu małej grupie osób, w skład której wchodzi przedstawiciele sekcji opieki nad dzieckiem i kliniki psychiatrycznej dla dzieci i młodzieży.

Komitet roboczy ma do dyspozycji:

1. Ośrodek terapii środowiskowej przeznaczony dla czterech osób, mający dobrą obsadę kadrową. Ośrodek przyjmuje pacjentów na obserwację trwającą 3—6 tygodni, w czasie których przygotowuje się wytyczne co do dalszego postępowania z nieletnim. Pobyt jest dobrowolny lub przymusowy. W sytuacjach kryzysowych ośrodek może podjąć działania bardzo szybko, w ciągu kilku dni. Do utworzenia ośrodka doszło poprzez reorganizację jednego z istniejących zakładów wychowawczych.

2. Roczny budżet komitetu roboczego wynosi ok. 1,5 mln koron norweskich (200 tys. dol. U.S.). Fundusz ten nie jest przypisany żadnej z istniejących instytucji, można więc z niego korzystać stosownie do planów postępowania z każdym indywidualnym przypadkiem. Głównym celem naszego programu jest umożliwienie stwarzania odpowiednich rozwiązań. Można np. zaangażować „zawodową” rodzinę zastępczą, nadzorowaną przez pracowników socjalnych i płacić jej pełne uposażenie za opiekę nad naszym podopiecznym. Można finansować programy interwencji w sytuacjach kryzysowych, próby organizowania specjalnej intensywnej opieki w istniejących zakładach, turystykę krajoznawczą, subsydiować zatrudnienie itd. Możemy poza tym pomóc władzom lokalnym w ich własnych programach zapobiegania przestępczości.

3. Możemy sugerować, co powinno uzyskać rangę priorytetu, i koordynować istniejące środki finansowe. Do działających na terenie okręgu fachowców w dziedzinie psychiatrii, oświaty czy opieki nad dzieckiem można kierować poszczególnych wymagających tego nieletnich lub ich grupy.

Nasz komitet roboczy planuje i inicjuje różnego rodzaju działalność reedukacyjną. Sprawy wszystkich podopiecznych i wszystkie przedsięwzięcia

są rozpatrywane na cotygodniowych zebraniach. Przewodniczący zebrania jest upoważniony do podjęcia działania w przypadkach wymagających natychmiastowej decyzji.

Programem zostają objęte tylko takie sprawy, które, zdaniem komitetu, nie mogą być załatwione przez władze lokalne. Władze te bowiem mają do swej dyspozycji system opieki społecznej, opieki zdrowotnej oraz szkolnictwa podstawowego (do 9 klasy). W ramach tych systemów można rozwiązać wiele problemów związanych z przestępczością młodzieży.

Wskazujemy władzom lokalnym, że z problemami przestępczości nieletnich można sobie radzić bardziej skutecznie przy zastosowaniu następujących rozwiązań:

1. Jednym z nich jest „rada społeczna” złożona z pracujących społecznie członków, nie otrzymujących wynagrodzenia. Policja lub osoby poszkodowane mogą przekazywać sprawy do tej rady zamiast stawiania sprawy w stan oskarżenia. Stanowiłoby to alternatywę wobec zwracania się do sądu. Członkowie rady organizują spotkania osoby poszkodowanej ze sprawcą. Celem tych spotkań jest ustalenie porozumienia zadowalającego obie strony. Często dochodzi do uzgodnienia jakiejś rekompensaty w postaci np. naprawienia uszkodzonego przedmiotu. Jeśli nie uda się znaleźć żadnego rozwiązania, poszkodowany może domagać się postawienia sprawy w stan oskarżenia⁵.

Pierwsza taka rada społeczna zaczęła działać eksperymentalnie w Lier w 1981 r. Rada ta zajęła się w ciągu 1981 i 1982 r. 31 sprawami dotyczącymi 73 osób. 42 przestępców było w wieku poniżej 16 lat. Na drogę sądową skierowano 4 przypadki. Większość pozostałych spraw zakończyła się rozwiązaniem zadowalającym zarówno dla poszkodowanego, jak i dla sprawcy przestępstwa.

Pozytywne rezultaty okresu eksperymentalnego skłoniły władze w Lier do podjęcia decyzji, by kontynuować, już bez pomocy z zewnątrz, działalność rady społecznej. Zachęca się inne władze lokalne do organizowania podobnych rad. Zainteresowanie nimi wyraziło dotychczas ok. 50 norweskich jednostek samorządowych.

2. Drugim z projektowanych rozwiązań jest stworzenie „grup osób odpowiedzialnych”, organizowanych *ad hoc* dla zajęcia się konkretnym nieletnim, mającym poważne problemy. Grupy te powinny być tworzone z uwzględnieniem specyfiki problemów występujących w danym przypadku. W skład grupy powinni wejść reprezentanci działów odpowiedzialnych za sprawy młodzieży — opieki nad dzieckiem i systemu oświaty. Typowy skład grupy

---

⁵ P. Stangeland: *Alternativ konfliktlo suing*, „Norsk Tidsskrift for Miljøterapi”, 1981, nr 2; T. Bay: *Konflikttradet i Lier. To ars erfaring med alternativ konfliktlo suing*, Notat nr 15; *Alternativ til fengsling av ungdom*; Ministry of Social Affairs, Oslo 1983.

stanowią: pracownik socjalny, nauczyciel, miejscowy policjant i krewny nieletniego przestępcy. Spotykają się oni dla koordynowania podejmowanych działań. Grupa ta powinna opracować krótko- i długoterminowe cele działania, najlepiej wspólnie z zainteresowanym nieletnim. Podopieczny może, jeśli sobie życzy, uczestniczyć w zebraniach grupy. Jego postępy powinny podlegać systematycznej ocenie. Przewodniczącym grupy jest jeden z jej członków, zazwyczaj jest nim pracownik socjalny.

Działania ze strony Programu Buskerud przekraczające fachowe poradnictwo są podejmowane tylko pod warunkiem, że władze lokalne stworzyły taką „grupę osób odpowiedzialnych”. Podstawową zasadą pracy jest koordynacja i wyraźne rozgraniczenie zakresu odpowiedzialności różnych miejscowych agend. Agendy te mogą w zamian oczekiwać natychmiastowej pomocy, rozpatrywania przez „grupę osób odpowiedzialnych” ich propozycji z najwyższą/ uwagą, wytrwałości, gdy zawiedzie pierwotny plan postępowania.

3. „Alternatywne programy wychowawcze” są połączeniem wysiłków władz szkolnych i opiekuńczych. Termin ten obejmuje szeroki zakres środków. Mogą to być programy włączania przestępców w sposób nietradycyjny do normalnego systemu szkolnego. Mogą być też programy objęcia nauką tych uczniów klas 7—9, którzy porzucili szkołę lub którzy nie uczęszczają do niej regularnie. Programy te posługują się alternatywnymi formami szkolenia, podtrzymującymi motywację uczniów i dającymi im poczucie znaczenia: wycieczki żeglarskie, farmerstwo, naprawa silników samochodowych, wyprawy krajoznawcze. Te formy pracy są łączone z nauką w klasach liczących 5—10 osób. Ponadto uczniowie mogą spędzać część czasu lekcyjnego w fabrykach i innych zakładach pracy.

Dzięki poparciu Programu Buskerud w lokalnych szkołach powstały dwa alternatywne programy szkolenia — młodzieży przestępczej i zagrożonej przestępczością. Pierwszy—to Honerud Gard/Gml Ulleral — program łączący pracę na roli z nauką w małych grupach, mający objąć i przyciągnąć uciekinierów. Przy poparciu Programu Buskerud rozwinięto tu różne formy spędzania czasu wolnego i pracy dla społeczności lokalnej, nawiązano bliższą współpracę między szkołą i placówkami opieki nad dzieckiem.

Podczas okresu będącego przedmiotem oceny ten alternatywny program szkolenia objął 31 uczniów. Oznacza to, że nikt w tym rejonie miejskim nie przestał chodzić do szkoły, a dotychczasowa ocena wskazuje, że program wyraźnie wpłynął na zmniejszenie rozmiarów przestępczości. 4 uczniów wymagało za pośrednictwem Programu Buskerud bezpośredniej pomocy na szczeblu okręgu.

Doniosłość tego typu programu może zilustrować następująca obserwacja: w latach 1973—1978 umieszczono 20 nieletnich z tego terenu w zakładach lub w rodzinach zastępczych. Program wprowadzono w 1979 r. jako rozwią-

zanie kryzysowe. Od tego czasu aż do lata 1983 r. tylko 3 nieletnich zostało umieszczonych poza lokalną społecznością.

Drugim takim programem jest „Ośrodek szkoleniowy i szkoła Nested”, oparty na żeglarskim i szkutnictwie w połączeniu z nauką w małych grupach i pracą w niepełnym wymiarze godzin. Programem tym objęto 10 osób z największymi w Drammen kłopotami szkolnymi. Proces socjalizacji ich przebiegł pomyślnie i wszystkie te osoby zdały zadowalająco egzaminy. Dwóch podopiecznych wymagało bardziej intensywnej pomocy w ramach Programu Buskerud, aby uniknąć zatrzymania ich w więzieniu. Również i ten program poddano ocenie, która wypadła pozytywnie. Władze miejskie na tym terenie planują włączenie programu do swego budżetu; jesienią 1983 r. rozpoczęło naukę 12 nowych uczniów.

4. W skutecznym radzeniu sobie z problemami przestępczości nieletnich pomoc może poprawa kontaktów między policją i organami opieki nad dzieckiem. Pracownicy tych pionów tradycyjnie już odnoszą się do siebie podejrzliwie. Porozumiewanie się oficjalną drogą urzędową jest skomplikowane i pochłania wiele czasu. Systematyczne spotkania, regularne kontakty telefoniczne i inne sposoby stałego porozumiewania się stwarzają okazję do podejmowania na wczesnym etapie działań dla dobra młodzieży znajdującej się w sytuacjach kryzysowych i rodzin z poważnymi problemami.

Oprócz poparcia dla tworzenia na szczeblu podstawowym „rad społecznych” i „alternatywnych programów wychowawczych” rozpatrzono sprawę 73 nieletnich w wieku 13—17 lat skierowanych do komitetu roboczego Programu Buskerud. Sposoby załatwiania tych spraw zestawiono w tablicy.

Praca z podopiecznymi Programu Buskerud
w okresie od czerwca 1981 r. do czerwca 1983 r.

Decyzje negatywne odmawiające uczestnictwa w Programie	14
Omawianie spraw, porady pracowników socjalnych	15
Pomoc udzielona miejscowym szkołom lub ośrodkom kształcenia zawodowego	18
Krótkoterminowe interwencje kryzysowe	4
Umieszczenie w rodzinie zastępczej	10
Skierowanie na długoterminową reedukację otwartą	5
Skierowanie na długoterminową reedukację zamkniętą	4
Brak dotychczas określonych decyzji	3
Ogólna liczba skierowań	73

Jak widać z informacji zamieszczonej w najwyższym wierszu, 14 osób nie zostało zaakceptowanych przez radę. Były 3 następujące przyczyny odmowy :

— 6 osób mieszkało poza okręgiem Buskerud ; prośby z innych okręgów były zdecydowanie odrzucane;

— 5 osób ujawniało zaburzenia psychiczne bez wyraźnych zaburzeń w zachowaniu; osoby te zostały skierowane na leczenie psychiatryczne;

3 osób nie przyjęto ze względu na wiek (miały one już powyżej 16 lat).

Następna pozycja w tablicy informuje o 15 nieletnich, którzy nie zostali ani wyłączeni z Programu, ani też nie zostali formalnie zaakceptowani. Miejscowy system opieki nad dzieckiem poradził sobie z tymi przypadkami bez systematycznego zaangażowania się ze strony Programu Buskerud. Skierowanie nieletnich doprowadziło jedynie do telefonicznego omówienia sprawy, być może do zorganizowania jednego spotkania przedstawicieli różnych organów lokalnych. Potem pracownicy Programu nie włączali się już systematycznie w pracę nad tymi przypadkami.

Dodać trzeba, że ta grupa młodzieży charakteryzuje się mniej poważnymi zaburzeniami i nikt spośród niej nie odznaczał się nasiloną przestępczością. Jeśli można mówić o jakichś efektach włączania się w odniesieniu do tej grupy przedstawicieli Programu, to polegały one na zachęcaniu władz miejscowych do podejmowania właściwych zadań i w pewnym stopniu na wzmożeniu współpracy różnych jednostek na szczeblu lokalnym.

Główne wysiłki ze strony przedstawicieli Programu skoncentrowały się na 43 nieletnich, którzy zostali formalnie zaakceptowani. Pomoc im udzielona była następującego rodzaju:

W odniesieniu do 18 podopiecznych polegała ona na pomocy w zorganizowaniu im nauki i kształcenia zawodowego opierając się na lokalnych możliwościach. Nieletni ci mieszkali nadal w domu, mogli jednak przebywać krótko w zakładzie, umieszczeni tam w sytuacji kryzysowej czy też dla ułożenia planu postępowania z nimi.

Chociaż 47 uczniów dwu „alternatywnych programów wychowawczych” nie zostało zarejestrowanych jako podopieczni Programu, mogliby oni jednak zostać zaliczeni do tej grupy.

Ogółem 15 podopiecznych zostało umieszczonych w "zawodowych" rodzinach zastępczych, zespołach reedukacyjnych i innych alternatywnych ośrodkach.

4 umieszczono w psychiatrycznym ośrodku terapeutycznym, w domach społecznych dla młodzieży itp. na dłuższy okres.

Ogółem 29 miało za sobą krótki pobyt w zakładzie, stanowiący jeden z etapów planowanej pracy wychowawczej. Spędzili oni tam 3—6 tygodni dla umożliwienia ich obserwacji i przygotowania planu postępowania.

OCENA

Program prowadzi nadal swoją działalność. W 1984 r. otrzymano pomoc finansową z Ministerstwa Spraw Socjalnych. Planuje się następnie zintegrowanie działalności Programu z pracą normalnych służb opieki nad dzieckiem

w okręgu Buskerud. Różne inne okręgi zdają się włączać do swoich planów opieki nad dzieckiem działalność o proponowanym przez nas charakterze.

Ponieważ ocena realizowanego programu znajduje się dopiero w stadium początkowym, nie opracowano całości wywiadów ani zebranych danych statystycznych. Poniżej zamieszczamy kilka wstępnych obserwacji.

Jak wspomniano na wstępie niniejszego artykułu, w Norwegii dość rzadko umieszcza się w więzieniu nieletnich w wieku poniżej 16 lat. W okresie objętym Programem stosowanie tego środka na terenie Buskerud zmniejszyło się. Od rozpoczęcia Programu nie został w okręgu skazany na więzienie nikt w wieku poniżej 16 lat. Oskarżyciel domagał się zatrzymania w areszcie tymczasowym 12 nieletnich w tym wieku. Zdołano jednak w większości przypadków zastosować w ciągu paru dni środki alternatywne. Współpraca z policją i prokuraturą układała się dość dobrze, ponieważ stawialiśmy realistyczne propozycje stosowania środków alternatywnych, adnego przypadku nie poniechano ze względu na nadmierne trudności. Przeszłość nieletnich jest zapewne w Norwegii mniej poważna niż w bardziej zurbanizowanych krajach na świecie. Mieliśmy jednak do czynienia z przypadkami rozboju z bronią w rękę, zgwałcenia, czynnej napaści na policję i poważnego nadużywania narkotyków.

Dotychczasowe dane sprawiają wrażenie, że większość podopiecznych (ok. 2/3) osiąga pozytywne wyniki. Recydywa wydaje się być niższa, niż można było oczekiwać na podstawie statystyki. Jednak na obecnym wczesnym etapie opracowywania wyników żadne dane liczbowe nie mogą być jeszcze podane.

W niektórych przypadkach ponieśliśmy klęskę. Dwóch podopiecznych odmówiło dalszego korzystania z pomocy, woleli „odsiedzieć swoje”, obaj mieli już wówczas ukończone 16 lat. W 5 przypadkach nie znaleziono żadnego rzeczywiście konstruktywnego rozwiązania.

W związku z oceną Programu powstaje pytanie, co staje się z pozostałymi uczestnikami grupy przestępczej, gdy zabraknie w niej tych najbardziej aktywnych? Czy usunięcie ich zdoła zahamować przestępczość w naszym okręgu, czy też zostaną oni zastąpieni przez nowy narybek? Tego jeszcze nie wiemy. Na większość czynników odgrywających rolę w genezie przestępczości nie może mieć wpływu udoskonalona praca z indywidualnym przestępcą. Skuteczna działalność lokalnej społeczności jednak połączona z pracą indywidualną nad poszczególnymi przestępcami mogą mieć wpływ na to, jak radzić sobie będzie z problemami przestępczości administracja szkolna, pracownicy socjalni i policja.

Zaczynając realizować ten program zauważono, że w pracę nad tym samym przypadkiem mogli być zaangażowani różni specjaliści i pracownicy socjalni, nie współpracujący ze sobą, nie wiedzący czasem nawet wzajemnie

o swoim istnieniu. Pracownicy socjalni pozostający w kontakcie z naszym programem byli bardziej skłonni do współpracy i do podejmowania mniej tradycyjnych sposobów postępowania z podopiecznymi. W organach zbiurokratyzowanych, występuje tendencja do zanikania inicjatywy i inwencji. Uczestnicząc w ponoszeniu obciążeń i kosztów związanych z intensywnym oddziaływaniem na nieletnich przestępców, ułatwiliśmy przekształcanie planów w rzeczywistość.

Tłumaczyła *Zofia Ostrihanska*